

*Мирјана Менковић
Етнографски музеј
Београд*

ПРЕГАЧЕ ТИПА СУКЊЕ СРПСКОГ СТАНОВНИШТВА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ ИЗ ЗБИРКЕ ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

Вероватно ништа није тако неповратно осуђено на пропаст и удар "зуба времена" као одевни предмети традиционалне материјалне културе. Настали некада давно као израз потреба, заштите, стварне или магијске, или, једноставно, као израз одређених естетских поимања и потребе за креативношћу, данас су фрагментарно сачувани још једино у одређеним културним институцијама и варљивом сећању "старица". Водећи рачуна о обавези проистеклој из рада у једној културној установи посебне намене (Етнографски музеј) и гоњени одређеном професионалном радозналостју, приступили смо реинвентаризацији збирке народних ношњи Косова и Метохије. Сасвим случајно нам је почетни избор пао на прегаче¹. Да би се направио какав-такав ред у раду, што значи и у начину размишљања, било је неопходно на самом почетку на одређен начин систематизовати позамашан број несређене колекције прегача. У маси од 1512 предмета целокупне збирке, број од 375 прегача, што значи 24,7% укупног материјала, не представља незанемарљиву цифру. Више од половине наведених предмета било је потпуно или делимично необрађено, без правих и поузданих података.

Међутим, много већи проблем од избора критеријума за систематизацију чинило нам се налажење разлога за усвајање самог термина прегача за одевне предмете о којима желимо да излажемо. Наиме, о чему је реч. У току рада, консултујући радове аутора који су писали о ношњама тих области, констатовали смо очигледно термилошко размимоилажење у означавању датих предмета, које је могућно сажети у следећем: једна група аутора о одевним предметима означеним као "бокча" или "бошча" (два најраспрострањенија и најчешћа народна назива) говори као о прегачама, друга група аутора се изражава сасвим неодређено у смислу: "бокча" је комад тканине који личи

1 Напомињемо да је ово први рад из области народних ношњи Косова и Метохије, збирке коју смо добили у задужење. Суочавајући се са широким опсегом проблема који захватају изучавање прегача, истичемо да ће се овај рад бавити некаквим почетним питањима. Сходно томе, задржаћемо се само на материјалу Етнографског музеја у Београду, територији Косова и Метохије, без свеобухватнијих широк паралела, генезе или типолошких разматрања. Жеља нам је да у следећим радовима продубимо сазнања и, по могућности, изнађемо праве одговоре на низ питања која ова проблематика намеће.

на..., или, то је само лонгитудинални комад тканине и сл., и трећа група која о тим одевним предметима говори као о сукњама. Карактеристично је и то да нико од аутора не наводи разлоге који су их навели да се одреде за један од термина, па, сходно томе, и за одређени смисао, односно одговарајућу функцију, већ се термини користе као нешто дато по себи и непроблематично. Сматрајући да је необично важно утврдити функцију датог одевног предмета у склопу комплекта женске ношње одговарајуће области, па сходно томе извршити и евентуално редифинисање постојећих типова, ако је могућно, за сам почетак изложићемо наведена различита одређења и, наравно, разлоге који су нас навели да се одредимо за термин прегача. Изнећемо најкарактеристичније описе, полазећи од Метохије, преко Средачке жупе, Сиринића, централног Косова до Ибарског Колашина.

За Метохију је карактеристичан опис аутора Драшкић-Матић, који кажу: "Преко кошуље опасивале су се напред и позади прегаче (тзв. "бокче"). Задња, тзв. "црвенка" откана је од црвене вуне, а извезена белим концем. Предња "бокча" се назива "стрекa", јер је откана од разнобојне вуне у уздужне пруге - "стреке" које се добијају техником "топања", вуноном потком на памучној основи². Исти аутори ће, говорећи о Средачкој жупи, о "бокчи", "бошчи" говорити као о "несастављеној сукњи која се око тела обавија позади и саставља спреда, а спреда се припасује предња прегача ("скутача"). О "бошчи" исте области С. Тројановић ће говорити као о одевном предмету "облика чаршава, црвене боје, спреда се преклапа и од појаса доле, до глежања, заогрће задњи део тела, као што чине и обичне сукње, али је спреда трбух остављен непокривен због чега и девојке и удате жене морају да припашу правоугаону прегачу, скутачу... Бошча и скутача су, дакле, то исто што су у Шумадији предња и задња прегача. Негде се скутача зове препасче-препашче."³ О "бошчи" и "препаску" М. Влаховић саопштава следеће: "Бошча", "бокча" је исто што и сукња. Састоји се из две поле које су попреко пришивене и спушта се до изнад колена. Бокче су разнобојне, али преовлађује црвена... "Препашче" је прегача дугачка колико и бошча, само су боје сложеније, а преко средине где се састављају две поле, украшена је белом чипком ("крме")..."⁴ Долазећи до области Косова, прецизније централног дела, ствари се наизглед још више компликују увођењем термина "бојче" за одевни предмет који се углавном описује као нешто неодређено, нешто што личи на кратку сукњицу, која сеже до пола бедара...⁵, или је то лонгитудинални комад платна дугачак око 1,5 m, а широк око 35 cm⁶, или се једноставно констатује да се под појасом убере, те изгледа као "врло кратка сукња"⁷. Карактеристично је да се носе по две "бојче", спреда и позади, тако да им се крајеви на куковима преклапају. Сасвим заокружено мишљење

2 М. Драшкић-М. Матић, *Косово некада и данас*, Београд 1973, 325.

3 С. Тројановић, *Средачка жупа и њена изумрла ношња*, Зборник радова посвећен Ј. Џвијићу, Београд 1924, 414.

4 М. Влаховић, *Средачка жупа*, Зборник за етнографију и фолклор Јужне Србије и суседних области, књ. I, Скопље 1931, 40-41.

5 Т. Вукановић, *Срби на Косову*, књ. 2, Врање 1986, 100.

6 М. Драшкић-М. Матић, нав. дело, 334.

7 Б. Пуш ић, *Косово - опис земље и народа*, Нови Сад 1902, 146.

о "бојчи", "бошчи" или "бокчи" као сукњи представљале би констатације типа да "косовско-метохијска област припада ношњама централно-балканског региона чија је основна карактеристика сукња (бојче, бошча, бокча, вута, фута) састављена попречно из две поле, набране и отворене целом дужином, тако да се дуж отвора ивице додирују а понекад и преклапају"⁸

Кад је реч о тако необјашњеним непрецизностима, кад полазишта нису јасно дефинисана, што је и последица очигледно "несачуване свести" о томе шта су предмети типа "бокче" или "бошче" заиста значили онима који су их користили, сматрамо да би требало поћи од етимологије карактеристичних термина. Нама је то послужило и као прва одредница за приклањање термину прегача.

1) - Разматрали смо два најчешћа термина: "бокча" и "бошча". Обе речи се превасходно објашњавају као: а) кецеља; б) опрегача, опрежина, односно, *Schürze der Frauen*, у значењу - кецеља, прегача, опрегача, односно најопштије да је то нешто у шта се увија, завитак, замотуљак, свежањ⁹.

2) - Поред све термилошке неодређености, материјал у збирци нас упућује на то да треба правити разлику између предмета означених као "бокча", "бошча", "препасче", "стрека", "скутача", с једне стране и "бојче", с друге. "Бојче" се по фино отканој тканини тамновишње, црвене или црне боје, уједначеном и прецизно урађеном орнаменту, потпуном набијању и прикупљању испод појаса и струка, издваја као одевни предмет који би могао бити права кратка сукња или бар прелаз ка сукњи. "Бојче" треба вероватно посматрати у ширем географском миљеу, и сасвим сигурно у контексту више културних зона и утицаја. Према томе, сврставање "бојче" са "бокчом", "бошчом", "стрекком" итд. немогуће је из следећих разлога: а) због термилошке уједначености; б) због префињености и истоветности у начину израде тканине, орнамента и примењене технике; в) због њене очигледне разлике у начину опасивања у смислу потпуног обавијања око струка и набирања.

Из одредница које по нама дефинишу "бојче" као сукњу, закључујемо да су све остале варијанте одевних предмета типа "бокча", "бошча", "стрека",... у ствари прегаче, које смо условно означили као прегаче типа сукње, подразумевајући под тим одевне елементе који у својој форми само подсећају на сукње. После тако извршеног опредељења, може се приступити систематизацији колекције прегача.

У том смислу, утврдили смо критеријуме који, по нашем мишљењу, на најбољи начин одређују стилску специфичност прегача једне области у односу на суседну област или даље. Критеријуми који су коришћени као јединствене одреднице за класификацију прегача су: 1) облик прегаче, 2) начин

8 Ј. Бјеладновић, *Ношња у Ибарском Колашину, Штавици и околини Новог Пазара*, Гласник Етнографског музеја 43, Београд 1979; *Сеоке ношње и њихова типолошка класификација*, Гласник Етнографског музеја 44, Београд 1980; *Етнографска спомен-збирка Христифора Црниловића*, Београд 1986.

9 В. Стефановић - Караџић, *Српски рјечник*, Беч 1852; Ј. Беловић - Бернадзиковска, *Грађа за технолошки рјечник женског ручног рада*, Сарајево 1898; Р. Скок, *Етимолошки рјечник хрватског или српског језика*, књ. I, Загреб 1971; А. Шкалjić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Сарајево 1966.

израде, који подразумева: материјал, технику израде и технику украшавања, 3) колорит, 4) орнамент, 5) функција, која би подразумевала да ли се прегача носи као предња или задња, начин ношења, прилика у којој се носи и ко је носи.

Ако је циљ сваке класификације, па верујемо и ове, уношење реда и одређеног система рада и размишљања, а средство за остваривање задатог циља критеријум који ће на врло једноставан и очигледан начин успоставити један логичан поредак ствари, онда се у случају прегача српског становништва Косова и Метохије издваја и намеће један од наведених критеријума: облик прегаче. Под обликом прегаче подразумевамо: 1) димензије, па ћемо сходно димензијама говорити о прегачама као о правоугаоном или квадратном комаду тканине и 2) структуру, форму прегаче, која настаје као последица одређеног начина ношења - што значи да ли је набрана, нафалтана, олабављена, спуштена, па ће, сходно томе, личити на набрану сукњу, олабављену драперију итд.

Полазећи од наведених критеријума, са посебно наглашеним и овако прихваћеним тумачењем облика, а водећи рачуна и о становништву одређених области и типу ношње коме припада дата област, прегаче српског становништва Косова и Метохије поделили смо на:

1) прегаче типа сукње, које изражавају облик набраних, у струку "на-мрешканих" прегача, које се јављају као предње и задње и које представљају основну карактеристику ношњи косовско-метохијске области уопште;

2) тип равних прегача, које се јављају са ресама или без реса и само као предња прегача. То је доминантан облик од 50-тих година наовамо и прегача је заправо најчешће правоугаони комад тканине, затегнут спреда, завезан узицама позади, дужине до колена¹⁰.

Као што смо напоменули, прегаче типа сукње су распрострањене по целом косовско-метохијском басену, па ћемо их посматрати одвојено као прегаче Метохије, области око Призрена (Средачке жупе и Сиринића) и Косова, јер се по свом целокупном стилском обликовању, и поред припадности истом типу, доста и разликују.

МЕТОХИЈА

За Метохију, када је српско становништво у питању, карактеристичне су прегаче Прекорупља, Метохијског Подгора и Хвосна, са гланвим општинским местима: Клина (са местима набавке предмета: Дрсник, Долац, Злокућане), Исток (Мојстир, Синаје, Опрашке, Рудник) и Пећ (Љевоша, Бело Поље, Накла, Брестовик, Ново Село). За старије српско становништво Светозар Раичевић каже да је скоро све исељено, а један део поарбанашен¹¹. Данашње становништво је насељено из динарских области. Прекорупље обухвата леву страну Дрима и допире до реке Мируше, Подгор се пружа од Пећи до села Рудник на

¹⁰ Наведену класификацију прегача не треба прихватити као нешто дато и круто везано за одређени тип ношње.

¹¹ С. Раичевић, *Антропoгeогрaфскa и етнoлoшкa проучавања Метохијског подгора и Прекорупља*, Гласник скопског научног друштва, књ. IV, Скопље 1935, 209-212.

путу Пећ - Титова Митровица, а Хвосно на југоисток од Пећи између Пећке и Дечанске Бистрице.

Као старији тип прегача ове области могућно је издвојити прегаче са следећим карактеристикама:

- у изради преовлађује црвена боја вуне, у комбинацији са белим памуком и златном металном нити;
- димензије: дужина 55 - 95 cm, ширина 90 - 115 cm;
- ткане у две ните: основа бели памук, потка црвена вуна и златне металне нити;

- састављене из две поле спојене попречно, несастављене;

- ношене набране у струку преко кошуље, као задње и предње прегаче, на куковима преклопљене (није поуздано);

- украшене утканим пругама од белог памука и златне металне нити. Орнамент геометријски; куке, ромбови, крстићи или ситан цветни орнамент од разнобојне вуне;

- набављене 1902;

- народни назив *бокча*, *бошча*.

Остале прегаче ове области могућно је сврстати у две групе:

а) светлије, где преовлађује бела боја памука у комбинацији са вуном, металном нити и вуницом;

- димензије: дужина 12 - 30 cm, ширина 65 - 125 cm;

- преовлађује бели памук у комбинацији са вуном, вуницом и златном и сребрном металном нити;

- ткане у две ните;

- састављене из две поле спојене попречно, несастављене;

- ношене набрано у струку као предње и задње прегаче, уз додиривање ивица;

- украс у виду ширих или ужих пруга - "стрека", добијених техником "топања", клечање које се изводи прстима, или тамнијих или светлијих поља, са орнаментом или без њега изведеним у ткању на "штичице". Орнамент геометријски: троуглови, стрелица, путаче, крстови, ромбови ("мајлија") или шаре "жабица", "секирица", "борје", "на колије", "котуриће";

- набављене 1928, '53, '86;

- народни назив *бокча*, *бошча*;

б) на оне тамније, где преовлађује вуна у комбинацији са памуком, металном нити и вуницом или само црна или плава вуна са кукичаном белом или плавом чипком на споју пола;

- димензије: дужина 13 - 28 cm, ширина 65 - 152 cm;

- ткане у две ните, вунене, потпуно црне, или у основи бели памук, а потка разнобојна вуна и памук и златне и сребрне металне нити;

- састављене из две поле спојене попречно, несастављене;

- ношене преко кошуље, набрано као предња прегача;

- украшене утканим пругама од разнобојне вуне, памука и металних нити, са или без геометријских орнамената између пруга или, ако су једнобојне, украс је од беле или плаве памучне чипке пришивене на споју пола;

- набављене 1902-1904, 1953, 1983;

- народни називи: *бокча, стрека или бокча црвенка* за прегачу црне боје.
Околина Призрена (Средачка жупа, Сиринић)

Средачка жупа, заједно са Призренским Подгором, у неку руку чини прелазне области Метохије и Косова. На том подручју је нарочито карактеристична женска српска ношња Средачке жупе. Жупа је иначе издужена котлина око горњег тока Призренске Бистрице. Са севера је насељена Србима из Сиринића и Подгора, а са запада належе албанска струја Опоља. Средачка ношња је јединствена по свом свеукупном изразу, а у погледу прегача још је једна потврда о постојању прегача типа сукње, карактеристичних за целокупну косовско-метохијску област. Основне карактеристике прегача Средачке жупе су:

- израђене су од разнобојне вуне, памука и златне и сребрне нити;
 - димензије: дужина 15 - 55 cm, ширина 95 - 285 cm;
 - ткане у две ните;
 - састављене из две поле спојене попречно, ношене набрано, сасвим олабављено преко кукова као предња и задња прегача;
 - украс изведен у ткању од разнобојних пруга, памучне чипке, кићанки.
- Орнамент геометријски или цветни;
- набављене 1902, 1927, 1983;
 - народни назив: *бошча, препашче*.

КОСОВО

Косово поље и само централно Косово, у етничком смислу чине целину, иако је становништво по пореклу различито. Прегаче се јављају из две предене целине: централног Косова и Ибарског Колашина. Основне карактеристике су:

- израђене од белог памука, црвене вуне, разнобојне вунице и златне и сребрне металне нити;
- димензије: дужина 13 - 33 cm, ширина 40 - 350 cm;
- ткане у две ните;
- састављене из две поле спојене попречно, ношене преко кошуље, набрано, нафалтано;
- украс од уских утканих пруга са ситним орнаментом (ромбови, крстићи) од разнобојне вунице, вуне и металних нити;
- набављене 1906, 1925, 1928, 1948;
- народни назив: *бошча, запрега, прегљача*.

ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

Основне карактеристике наведеног типа прегача Косова и Метохије су:

- 1) набране, нафалтане форме, скупљене у струку и карактеристичне за српско становништво;
- 2) састављене из две поле спојене попречно, несастављене, дужине најчешће до пола бедара, па и до колена; ношене преко кошуље, најчешће доста олабављено, преко кукова, мало преклоњене на додиру ивица или не;

3) израђене у комбинацији памука и вуне, ређе само једног или другог, ткине у две ните;

4) ношене као предње и задње прегаче;

5) у погледу орнаментике доминира геометријски орнамент;

6) у погледу колорита доминира бела боја памука и црна, црвена, жута, зелена, браон и плава боја вуне;

7) одевни предмет, како девојака тако и удатих жена;

8) распрострањеност овога типа прегаче ван Косова и Метохије тек је потребно утврдити, као и његово прерастање у одевни предмет какав је сукња. Сматрамо да је распрострањење неопходно посматрати знатно шире, у сучељавању различитих културних зона и међусобних утицаја. Да ли ће истраживање у том правцу неминовно наметнути и обавезу редефинисања постојећих типова ношње, остаје да се утврди. Једно је сасвим сигурно: тако постављен проблем и даље остаје отворен.

Mirjana Menković

SKIRT-TYPE APRONS OF THE KOSOVO AND METOHIA SERBIAN POPULATION FROM THE COLLECTION OF THE ETHNOGRAPHIC MUSEUM IN BELGRADE

Aprons from Kosovo and Metohia have been classified according to several criteria. Those are: 1. the apron shape, that is its dimensions and its structure determining its form, 2. its construction which includes the material, technique of making and decorating, 3. colouring, 4. ornamentation, 5. its function under which we understand the following: whether it is worn as a front or a back apron, who is to wear it, on what occasions and in what style. Criteria listed under 1-4 may be conditionally assigned as the formal characteristics. Using the suggested criteria, aprons were classified into:

1. skirt-type aprons which have folds arranged at the waist line, worn both as a front and a back apron and which are the most typical kind of aprons found in the costumes of this region;

2. plane or flat type, with or without a fringe, worn only as a front apron.

There are several characteristics that could be pointed out regarding the folded or the skirt-like apron, but it seems that, in order to understand it fully, its distribution must be regarded within a wider context, as a consequence of different cultural zones contacts and mutual influences. It is yet to be ascertained how this type of apron became transformed into proper skirt. One issue is, however, absolutely positive: the folk costumes of Kosovo and Metohia still offer challenge in solving the yet unresolved problems.